

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХУДОЖНИКА-ПЕДАГОГА НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ (ПОЧ. ХХІ СТ.) У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Удріс Н.,

Криворізька школа комп'ютерної майстерності

***Анотація.** Стаття присвячена з'ясуванню головних завдань вчителя української школи у контексті наукових та соціальних орієнтирів, згідно яких розвиваються більшість економічно розвинутих країн. Серед таких принципів автор вважає провідними необхідність розуміння людиною себе як частини соціального та природного середовища, та аналіз кожної своєї дії як такої, що впливає на стан всього оточення та конкретної особистості зокрема. Розглядається фрагмент методики формування таких настанов у учнів та студентів на прикладі викладання циклу образотворчих дисциплін.*

***Аннотация.** Удрис Н. С. Статья посвящена выяснению главных задач учителя украинской школы в контексте научных и социальных ориентиров, согласно которым развивается большинство экономично развитых стран. Среди таких принципов автор считает ведущими необходимость осознания каждым человеком себя как части социальной и природной среды и анализ своего действия как такого, который влияет на состояние всего окружения и конкретной личности отдельно. Рассматривается фрагмент методики формирования подобных установок у учеников и студентов на примере преподавания цикла изобразительных дисциплин.*

***Annotation.** Udris N. The article is devoted to finding out of main tasks of teacher of Ukrainian school in the context of scientific and social reference points, which most economically developed countries develop in obedience to. Among such principles an author considers conducting the necessity of awareness by everybody of itself as parts of social and natural environment and analysis of the action as such, which influences on the state of all surroundings and concrete personality separately. The fragment of method of forming of similar options at students and students on the example of teaching of cycle of graphic disciplines is examined.*

Постановка проблеми. Аналіз інформаційного простору провідних економічно та соціокультурно розвинутих країн дозволяє зробити висновок, що головними цілями, які визначають діяльність людей (їх мешканців), є інтеграція, партнерство, консолідація. Іншими словами, як внутрішні, так і зовнішні напрямки державотворення пов'язані з об'єднанням якомога більшої кількості підсистем (людей) у складну цілісну структуру. На прикладі Європи такі процеси виявляються в економічній та соціокультурній глобалізації, результати

існування якої змінюють як особистісний характер сприйняття світу кожної людини окремо (лагідність національного контролю), так і взаємостосунки між країнами. Європейська інтеграція вимагає від кожної окремої людини урозуміння себе як частини всього комплексу соціальних та природних об'єктів та взаємодій.

Причиною подібних соціальних трансформацій можна вважати оновлення інформаційної бази науки як сфери, що розробляє нові шляхи розвитку людини та суспільства. Європейська наука кінця ХХ – початку ХХІ століття переживає глибинні трансформації структури наукових поглядів. Спільність процесів розвитку всього, що існує, стає головним постулатом наукового знання. Крім того, сьогодні експериментально доведено, що головною умовою існування системи (об'єкта) є її розвиток та постійна трансформація. Отже, внутрішні та зовнішні зміни системи-середовища (усієї природи) та відповідні зміни всіх об'єктів впливають на стан та дії кожної конкретної людини. І навпаки, дії кожної окремої людини роблять внесок у причини загальних середовищних трансформацій. Безумовно, такі наукові орієнтири подальшої соціальної еволюції людства поступово розповсюджуються і на території України.

Дану статтю ми присвятили з'ясуванню головних завдань вчителя у контексті наукових та соціальних орієнтирів згідно яких розвивається сучасне суспільство. Проблема полягає у тому, по-перше, що в українських державних нормативних актах не наголошується потрібним чином на принципах, які вважаються сучасною наукою необхідними для прогресивного розвитку людської цивілізації; по-друге, спостерігається великий розрив між теоретизуванням цілей та завдань української педагогіки (у статтях, наукових доповідях) та практичною діяльністю вчителів у середніх та вищих навчальних закладах; по-третє, не розроблена методика викладання навчальних дисциплін згідно вказаних принципів.

Аналіз публікацій. Для обґрунтування концепції формування певних світоглядних настанов у зростаючого покоління у статті використовувались оглядові матеріали російського професора Г. Дульнева про наукові відкриття, що створили базис сучасної наукової позиції (від термодинаміки до синергетики), а також наукова теорія

І. Пригожина про нелінійний розвиток фізичного світу та дисипативні системи. Ми не будемо зупинятися на сутності цієї теорії, оскільки у наявності достатньо публікацій з названого питання у наукових виданнях різних напрямків. Однак, відзначимо важливе: продовження дослідження І. Пригожина, застосування його методів до вивчення фізичної реальності дозволило німецькому фізику Г. Хакену надати назву новому науковому напрямку – синергетика. Синергетика – це інтегральна наука, яка ліквідує межі між фізикою, хімією та біологією. В ній досліджуються загальні механізми організації. Синергетичні ідеї проникли у астрофізику (утворення галактик та зірок), фізику (турбулентні потоки, лазери), хімію (упорядкованість хімічних реакцій), біологію, соціальні явища (нові ідеї керування господарством, розподіл населення). Також необхідно додати, що у процесі написання статті були оброблені наукові матеріали російських та українських педагогів, які займаються впровадженням синергетичної концепції в освіту – це такі науковці як В. Ткачук, А. Корецька, Л. Горбунова, В. Бабак, Е. Музік та інші.

Синергетика постулює п'ять головних принципів:

- 1) Всесвіт являє собою єдину систему, що сама розвивається (само розвиваючу). Це ствердження дозволяє інтерпретувати усі процеси розвитку як складові єдиного світового простору еволюційного розвитку суперсистеми “Всесвіт”;
- 2) у процесах розвитку Всесвіту присутні випадкові фактори і процеси відбуваються в умовах певної невизначеності. Так звана стохастичність присутня в усіх рівнях організації світу, через що постулюється відсутність тотожності усіх процесів. Лише схожість, але не тотожність;
- 3) у Всесвіті існує спадкоємність, теперішнє та майбутнє залежать від минулого, проте не визначаються ним;
- 4) у світі превалюють закони, що є принципами відбору. Вони визначають з можливих віртуальних станів певну множину тих, що припускаються;
- 5) принципи відбору припускають існування біфуркаційних станів, в яких неможливо передбачити шлях подальшої еволюції, оскільки новий напрямок еволюційного розвитку

визначається факторами в точці біфуркації, що не контролюється об'єктом.

Загальному еволюційному процесові як процесові самоорганізації, не дивлячись на його стихійність, притаманна певна спрямованість: відбувається зростання різноманітних форм, складності структур.

Результати дослідження. З головних концепцій синергетики походить, що розвиток середовища є визначальним для розвитку об'єкта. Висновком вищесказаного вважаємо наступну концептуальну тезу: майбутнє нашої землі залежить від людей, які сприймають себе як частину середовища (сім'ї, школи, суспільства, природи) та аналізують свої дії з точки зору взаємодії з іншими живими та неживим об'єктами. Вони повинні бачити взаємозв'язок та взаємозалежність своїх дій та дій інших людей, організацій, держав. Усвідомлення себе як частини певного середовища, на яке ми можемо впливати та яке впливає на нас, дозволяє вибрати людині з множини варіантів дій саме такий, який відповідає енергетичному та інформаційному станові середовища в даний момент.

Це завдання повинно стати провідним на рівні держави. Нагадаємо, що подальший розвиток соціуму (як всього людства, так і України зокрема) можливий лише за умови прагнення кожної людини реалізувати свою мету та мету іншого – іншого соціуму та іншої людини. Виникає запитання: яку ж сферу людської діяльності можна використати для формування людини, орієнтованої для інших? Раніше функції формування свідомості виконувались релігією, оскільки вона фактично заклала способи соціальних дій у свідомості усіх віруючих. Сьогодні релігія не має вже такої впливовості та інтеракції з цільовими настановами держави. Важливим фактором формування соціальної свідомості виступають ЗМІ. Їх значущість, безумовно, вагома, однак впливовість на суспільство не є цілеспрямована та носить хаотичний характер, що залежить від сприйняття та потреб глядачів. Масова культура, яка переважно транслюється у засобах масової інформації, є "реактивною" по відношенню до глядачів та частіш за все "грає" на їх позасвідомих уподобаннях, звичках, інстинктах, архетипах. Для того, щоб ЗМІ розпочали виконувати функції органу, який формує співобразні цілям суспільства соціальні процеси, державі необхідно їх

переважною частиною монополізувати. Безумовно, за умов 80 % приватних ЗМІ – це неможливо, та й за умов демократичної державної політики – не потрібно.

Тому єдиною сферою суспільної діяльності, що здатна виконати функцію формування соціальної свідомості, яка сформульована вище, ми вважаємо педагогіку. Вона в першу чергу є каналом зв'язку між державним керівним апаратом та людьми. Педагогіка та методика викладання навчальних дисциплін у навчальних закладах середньої та вищої освіти забезпечує базис (у вигляді сформованих дієвих настанов учнів) для досягнення тих цілей у майбутньому, що поставлені державою сьогодні.

Вивчення таких тем, як “Я і середовище” вже введено у середню освіту та вивчається в межах природничих дисциплін. Однак, нам здається доцільним внести важливе зауваження: це питання не повинно бути окремою темою, яка викладається та вивчається як певна теорія, та не підкріплюється усіма діями людини у соціумі. Розкриття поняття об'єкт, взаємодія між об'єктами та середовище повинні вводитись та пояснювались на усіх дисциплінах, а точніше, засобами усіх навчальних дисциплін. Подання змісту кожного навчального предмету повинно здійснюватись через схему об'єкт – взаємодія – середовище.

Основою виховання соціальної орієнтації учнів на побудову соціальних взаємодій та середовища, є формування у них самоусвідомлення себе як об'єкта середовища (природного і соціального) та, найголовніше, взаємозалежності дій одного об'єкта від іншого і їх впливовість на загальний стан середовища. Яким чином можна здійснювати формування таких рис засобами педагогіки та часткових методик навчання, ми розглянемо на прикладі *викладання дисциплін образотворчого циклу*. Однак, необхідно зробити важливий акцент: викладання всіх навчальних дисциплін середньої та вищої освіти повинно бути спрямованим на формування сформульованих настанов. Лише в такому випадку можна досягти поставленої мети.

На нашу думку, процес навчання митця в галузі візуальної інформації (ми відносимо до цієї професії художників живопису й графіки, дизайнерів, скульпторів, театральних художників, майстрів прикладного мистецтва та всіх інших) не повинен обмежуватись

сьогодні лише навчанням технології малювання (образотворчості). Навчання мистецтву необхідно розглядати як засіб формування особистісних якостей учня (школяра або студента). Причому головну увагу потрібно приділяти показу учню як соціальному об'єкту його місця у середовищі (як природному, так і соціальному). Навчання моделюванню об'єктного середовища (сюжетної картини, плакату, предметів, інтер'єру, скульптури) створює сприятливий ґрунт для розвитку бачення зв'язків у соціальному об'єктному середовищі, яке зображується. А це, в свою чергу, надає можливість учителю показати взаємодії між людьми як об'єктами соціуму та їх впливовість на все середовище.

Як відомо, перший етап навчання художній майстерності шляхом виконання натурних постановок в академічній або декоративній манері будуватиметься на відображенні взаємодій між об'єктами, що їх складають: співрозмірність, кольорові та тональні рефлекси, повітряна та лінійна перспектива (плановість). На прикладі натурних постановок початкового рівня та вивченні технології художніх прийомів необхідно з перших занять пояснювати учню та змальовувати на прикладах оточення поняття об'єкта, взаємодій та середовища. Нагадаємо, що об'єкт у даному контексті трактується як деяка частина оточення, обмежена у просторі та стійка у часі, яка сприймається як єдине ціле по відношенню до себе та інших об'єктів. Взаємодія – це розтягнутий у часі процес взаємного змінення об'єкту та середовища. Середовище – це сума всіх взаємодій об'єктів, що оточують об'єкт нашого аналізу та взаємодіють з ним.

Пропонуємо коротку концепцію навчання учнів поняттям об'єкту, взаємодії та середовища на прикладі зображення натюрморту. При цьому одразу зробимо акцент, що для цього необхідно внести кардинальні зміни в систему навчання образотворчій грамоті.

Перший етап: поняття “об'єкт”.

Ми пропонуємо розпочинати навчання з лінійного відображення об'єкту (будь-якого предмету). Мета початкових завдань – максимально дослідити та відобразити суб'єктивні властивості об'єкту, його внутрішню структуру та зовнішні риси, особливості кожної складової, зробити його максимально схожим на оригінал. Об'єкт зображення

повинен знаходитись, так би мовити, сам по собі, окремо від будь-яких інших. Бажано, щоб навіть його власні тіні були мінімально контрастними із зонами світла та напівтінями. Для цього його можна підвісити та освітити прямим світлом. Головне завдання – лінійне, площинне відображення об'єкта та його структури. Причому це розглядається не як стадія роботи над постановкою, а як самостійне завдання, яке дається учням не один раз.

Наступним завданням ми пропонуємо відображення взаємодії між обраним об'єктом зображення та джерелом освітлення – природним або штучним. Такою взаємодією ми вважаємо власні тіні на об'єкті. Завдяки ним об'єкт розпочинає виявляти себе по відношенню до інших об'єктів, демонструвати свої об'єктивні властивості.

Другий етап: поняття “взаємодія”.

Взаємодією між об'єктами ми вважаємо тіні, що відкидає об'єкт на інші об'єкти (площину, де він розташований, або ті, що розташовані поряд). Учні потрібно показати, що у такому випадку ми спостерігаємо взаємодію трьох об'єктів: джерела освітлення, того об'єкту, що відкидає тінь та того, що її приймає. Ця взаємодія підсилює виявлення суб'єктивних властивостей нашого об'єкту зображення, оскільки тінь, яку він відкидає, змінює стан інших об'єктів. Ці трансформації виявляються як у зовнішніх проявах, так і у внутрішній структурі – наприклад, змінюється колір тих об'єктів, що приймають тінь, знижується їх температура, уповільнюються дії (дерева у лісі повільніше зростають) та інше.

Крім цього, взаємодією між об'єктами можна вважати і кольорові рефлекси. Однак вони впливають лише на зовнішні, об'єктивні прояви об'єктів, оскільки колір не змінює їх структурну побудову.

Третій етап: поняття “середовище”.

На основі вивчених законів побудови взаємодій між об'єктами, тобто характеристик тіні і рефлексів можна переводити учня до наступного етапу вивчення побудови матеріального світу та відтворення його на площині. Взаємодії об'єктів натурної постановки створюють певний колорит, розміщення джерела освітлення виявляє або, навпаки, приховує характерні риси складових об'єктів. При відображенні натурних постановок необхідно розмішувати один об'єкт

у різних предметних середовищах; при цьому показувати, як об'єкт змінюється у різних середовищах і робити наголос на цьому.

Для вивчення закономірностей організації середовища необхідно давати завдання двох типів: 1) зображення об'єкту як головного елемента постановки та через його властивості досліджувати властивості середовища (тобто інших об'єктів); 2) передача взаємодій між об'єктами (тіні, рефлекси) без концентрації уваги на будь-якому з них. Для виконання завдань першого типу використовують погляд “на все через об'єкт”, а для завдань іншого типу – “на все розфокусованим поглядом”.

Деякі із зазначених аспектів виконання завдань з образотворчої грамоти безумовно знайомі педагогам. Однак їх використання не обумовлено причетністю та призначенням інструментарію відносно головної концепції організації педагогічного процесу. В наведеному прикладі відображення натурних постановок на площині головним є показ та пояснення стану середовища (постановки) при змінах взаємодій складових об'єктів (предметів). Навіть нескладне переміщення об'єктів та заміна їх подібними, але з іншими об'єктивними властивостями, призводить до трансформації, наприклад, всього натюрморту. Тут ми звертаємо увагу не те, що у завдання педагога входить не лише пояснення того, як відобразити ці трансформації художніми засобами. Серед завдань, які поки що не є головними складовими навчальної системи, ми виділяємо наступні:

- Роз'яснення причин трансформацій середовища при зміні властивостей об'єкта чи його самого;
- Показ взаємозалежності впливу об'єкта на середовище (у нашому прикладі – кожного предмету на весь натюрморт) та зворотного впливу середовища на стан об'єкта;
- Найголовніше завдання – проведення роз'яснень подібних трансформацій в площині соціальних взаємодій між людьми, що їх оточують у повсякденному житті. Показати на прикладі їх сім'ї, класу чи групи, спортивної команди чи компанії друзів, як дії одного з членів змінюють фізіологічний, психологічний та соціальний стан інших, що призводить їх також до нових дій. В результаті такої комплексної трансформації змінюється

середовище, а це і є основою соціального розвитку інформаційних соціальних систем;

- Закріпити розуміння та усвідомлення учнем себе як підсистеми більшої системи: я – сім'я, я – група, я-місто, я – соціум. Оскільки людина є істотою розумною, він повинен усвідомлювати місце своїх дій та їх впливові значення у всьому соціальному розвитку людства.

Підсумуємо: написання натурної постановки при навчанні не повинно мати за кінцеву мету досконале вивчення образотворчої грамоти. Це лише засіб для формування свідомості середовищних взаємодій тих, хто вчиться працювати з художніми техніками або навчається мистецькій професії.

Висновок. Головним завданням педагогіки є сьогодні не лише навчання учня певним практичним вмінням та теоретичним відомостям. Головне – це формувати організацію людини для його подальшої діяльності у соціумі та природному середовищі. У сучасній системі освіти, нажаль, практично відсутня така настанова. Навчання художній грамоті, фізиці, хімії, математиці чи конструюванню – все це інструмент для того, щоб учень напрацював організацію своїх дій у середовищі та навчився взаємодіяти з ним.

Подальший напрямок дослідження. Зазначені положення можуть бути використані у формуванні нових інтегрованих методик навчання в галузі художньої діяльності.

Література

1. Ткачук В. Інформаційні технології педагогіки співпраці // Вища освіта України. – № 1. – 2003. – С. 96-100.
2. Корецька А. Соціальне середовище як об'єктний чинник формування особистості в контексті державотворення // Вища освіта України. – № 1. – 2003. – С. 66-71.
3. Горбунова Л. Можлива відповідь освіти на виклик after-постмодерну // Вища освіта України. – № 2. – 2003. – С. 13-19.